

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ І ТОТАЛІТАРНИЙ СПАДОК В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

*І. Ю. Гузенко, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка»,
iguzenko1@gmail.com*

Статтю присвячено теоретико-методологічній будові економічної науки під кутом зору дослідження процесів посттоталітарної трансформації та впливу тоталітарних залишків на зазначену будову. Теоретико-методологічний монізм тлумачиться як один із проявів тоталітарності в суспільствознавстві. Натомість, теоретико-методологічний плюралізм визначено головним опонентом тоталітаризму в суспільній науці й головним засобом подолання його залишків у суспільствознавчій царині.

Встановлено безпосередній взаємозв'язок між комплексністю і розмаїттям «предмету» та комплексністю і розмаїттям «методу»: плюралізм предметної сфери передбачає такий самий плюралізм сфери теоретико-методологічної. Тому економічні дослідження імперативно плюралістичні і за своєю предметною сферою, і за своєю теоретико-методологічною базою. Насамперед, йдеться про дослідження таких складних і різноманітних процесів, як процеси трансформаційні чи глобалізаційні. Одним із проявів зазначеного плюралізму економічних досліджень може вважатися їх зростаюче звернення до інтердисциплінарності.

Визначено плюралістичний характер не лише теоретико-методологічної сфери економічної науки, але й усього суспільствознавства. Компаративістським чином і під кутом зору пізнавальних потреб економічної науки в галузі дослідження посттоталітарних процесів, розглянуто визначення «методології» та тлумачення принципу «методологічного плюралізму».

Наголошено на непродуктивності та деформуючому характері моністичних пізнавальних і методологічних схем та їх зв'язку із тоталітарними практиками. Жодна окрема теорія, зокрема економічна, не має монопольного права на істину, оскільки наукова творчість несумісна із будь-яким монополізмом та й власне наукова істина є конструктом відносним. Тому наука, передусім суспільна, за формою організації та принципами функціонування, значно ближча ринку і демократії й суперечить тоталітаризму. Насамперед, йдеться про конкуренцію і комбінування теорій за умов теоретико-методологічного плюралізму. Доведено плюралістичний характер не лише усієї теоретико-методологічної сфери економічної науки, але й окремих її методів, що продемонстровано на прикладі системного методу. Виокремлено чотири базові форми плюралізму.

Ключові слова: економічна наука, предмет і метод, теоретико-методологічний плюралізм, тоталітаризм, посттоталітарна трансформація, економічні дослідження.

Постановка проблеми. Економічна наука має власну теоретико-методологічну сферу і є частиною суспільного життя, підпорядковуючись його базовим закономірностям, основним тенденціям, історичним формам. Існує структурна кореляція між зазначеними сферою і життям. Глобальні

суспільно-історичні явища справляють безпосередній вплив на структуру економічної науки й функціонування економічних досліджень. Відповідно, тоталітаризм й посттоталітарні трансформації постають серйозними викликами суспільствознавству в усіх його сегментах. Передусім, йдеться про

пошук методологічних та організаційних принципів, які дали б можливість компенсувати структурні деформації економічного життя й економічної науки, спричинені тоталітарними залишками. Серед таких принципів ключову роль відіграє «плюралізм». І саме його належить всебічно розглянути як під загальносуспільним, так і суто гносеологічним кутами зору.

Формулювання мети статті. Витлумачити роль принципу «плюралізму» у структуризації теоретико-методологічної сфери економічної науки й функціонуванні економічних досліджень під кутом зору імперативів посттоталітарної трансформації та залишків тоталітаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні питання завжди зберігатимуть свою актуальність в науковому дискурсі. Причому, значення цих питань зростає разом із прогресом наук – їх ускладненням і диференціацією. Теоретико-методологічне мислення навіть виокремлюється в осібний тип мислення. Різноманітні наукові й науково-технічні революції спричиняють похідні революційні перетворення у царині методології. Крім того, зазначена царина перебуває під суттєвим впливом глобальних історичних явищ, підтверджуючи, не завжди очевидний, зв'язок між великими гносеологічними й ідеологічними питаннями епохи. Тоталітаризм, стосуючись, насамперед, ідеологій, впливає на теоретико-методологічну площину економічної науки, вирізняючи саме плюралізм, як свого головного опонента. Теоретико-методологічний монізм протистоїть теоретико-методологічному плюралізму в дискурсові сучасного суспільствознавства, так само як тоталітаризм і ринкова демократія протистоять в реальному суспільному житті. Серед філософів науки й гносеологів, які присвятили увагу питанням методологічного плюралізму, насамперед, доцільно назвати: П. Фейєрабенда, К. Поппера, І. Лакатоса, Т. Куна [3;4]. В рамках самої економічної науки це питання, зокрема, порушувалось у творчості В. Леонтьєва та Д. Родріка [5;6]. І саме останньому належить найсучасніша розробка в галузі теорії й методології цієї науки. Д. Родрік вичерпно витлумачив роль теоретичних моделей та продуктивну силу

їх розмаїття в економічних дослідженнях, виокремивши два типи плюралізму – плюралізм методологічний і плюралізм рекомендацій. Оригінальну й розвинену методологічну систему розробив визначний вітчизняний економіст А. Гальчинський, розглянувши питання плюралізму в значно ширшому світоглядному й історично-соціологічному контекстах [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Тоталітаризм виявився одним із найбільш кривавих історичних досвідів людства – безпрецедентним періодом знищення цілих соціальних груп; руйнації окремих духовних світів; деформації базових людських цінностей, які раніше у масовому порядку ніколи не ставились під сумнів, а тим більш системно не заперечувались. Моральна й ресурсна пустеля, яку він по собі залишив суттєво викривила історію, підірвала економічний і демографічний потенціал, політичну волю, культурну насагу багатьох країн і регіонів. Йдеться не стільки про нову, залишену тоталітаризмом, політичну, економічну, культурну, демографічну реальність; скільки про нову духовну, антропологічну й біологічну реальність. Тоталітарна епоха «мега-смертей», в термінах З. Бжезинського, стала періодом, коли соціальні фактори відіграли роль факторів добору (переважно негативного) в процесі еволюції людини як виду. Сьогодні важко сказати на що спромоглося б людство без масового самовинищення в минулому столітті. Проте, очевидно, що жодна економічна реформа не компенсує суто антропологічних та біологічних, а також духовних, зокрема морально-релігійних, втрат, зазнаних унаслідок масового терору, світових воєн, голодоморів.

Людство, ще зовсім недавно, підійшло украй близько до межі самознищення, відкинувши усі форми гуманізму й усі форми раціональності, включно з «економічною раціональністю». Під кутом зору цієї останньої, історичні реалії «холодної» війни виглядають абсурдними, хоча й можливість знищити світ ядерною зброєю в ім'я утопічних ідеалів виглядає абсурдною з усіх поглядів. Сьогодні, руйнівні наслідки тоталітаризму, котрі можуть бути порівняні лише з найбільшими екологічними катастрофами

в історії людства, ще важко досягнути саме через їх неймовірні обсяги. Тому й епоха посттоталітарної трансформації, з огляду на нищівний ефект тоталітаризму, обіцяє бути досить тривалою. Чимало наслідків тоталітаризму залишаються недосяжними для розуміння через їх латентний та історично тривалий характер. Вони й надалі впливають на економічне і політичне життя людства, неухильно та непомітно змінюючи його історичні шляхи. Більш того, наслідки ці настільки суттєві в духовному, антропологічному, біологічному розумінні, що навряд чи будуть подолані економічними й політичними реформами. Причому, йдеться навіть про ті реформи, які на даний історичний момент вважаються «успішними». Втрати завдані тоталітаризмом занадто великі, аби бути нейтралізованими інституційними та ідеологічними перебудовами. Компенсувати ці втрати доведеться впродовж тривалого історичного періоду, який займе, можливо, навіть більше часу, ніж відбувався сам тоталітарний експеримент. Загалом, ступінь впливу певного відтинку історії на її перебіг характеризується інтенсивністю подій та серйозністю наслідків, а не тривалістю цього відтинку.

Нині було б украй оптимістично констатувати остаточну загибель тоталітаризму. Причому, йдеться про залишки тоталітарної практики минулого століття, а не якісь її нові форми. Можливість появи цих нових форм в історії не слід виключати. Однак, на сьогодні, значно більшу загрозу становлять залишки минулої епохи, яка все ще впливає на світову історію, світову економіку, світову політику. Живучість тоталітаризму пояснюється обсягом і спрямуванням змін, викликаних ним в базових економічних, політичних, культурних (і навіть антропологічних) умовах людського існування – обсягом і спрямуванням структурних деформацій, завданих людству. Останні настільки серйозні, що не можуть бути остаточні усунені навіть найглибшими посттоталітарними реконструкціями в контексті соціальних трансформацій. Подолання наслідків тоталітаризму вимагає цілої історичної епохи. Це подолання відбуватиметься складно й суперечливо, а подекуди із «перемінним успіхом», коли залишки тоталітаризму час від

часу нагадуватимуть про себе із більшою чи меншою силою. Усе що відбулося в Камбоджі за часів правління «червоних кхмерів» – це лише мікромодель того, що сталося із народами Європи й Євразії унаслідок експерименту, які здійснив над ними тоталітаризм.

Минулого позбутися украй важко й людина соціальна не може вважатися таким собі збирачем позитивних історичних досвідів – її негативні досвіди також завжди із нею. Проте ці останні виявляють себе приховано і навіть підступно через колективне й індивідуальне бажання їх забути, витіснити, позбутися. Через те, доволі часто видатний ринково-демократичний реформатор більше скидається на тоталітариста, який «швидко-нестримними» реформами намагається ураз сягнути омріяних соціальних світів. Походження різноманітних «шокових терапій» цілком тоталітарне. Тому й найкращим чином цей метод реформування спрацьовує в середовищі посттоталітарних країн і народів, які вже шоковані, майже паралізовані, своєю попередньою кривавою історією. Безперечно, можна збудувати економіку й політику, яку «володарі світу» визнають, відповідно, ринковою й демократичною. Однак, наслідки цих трансформацій можуть бути оцінені лише згодом і власне тими, хто після тоталітарних перетворень зазнали ще й посттоталітарних трансформацій. Вони, у багатьох випадках, так і залишилися простим, безмовним, пасивним матеріалом та об'єктом експериментування – змінилися лише експериментатори.

Жодна найуспішніша реформа не компенсує біологічних втрат і антропологічних деформацій, завданих тоталітаризмом. Вона, радше, один із багатьох чинників подібної компенсації. До того ж, результати усіх таких реформувальних мають оцінюватись згодом – через суттєвий відтинок історичного часу, а не одразу після того як ці реформування оголошені успішними й зразковими. Посттоталітарне суспільство може досягнути трохи вищого рівня добробуту чи вдало імітувати демократичні форми. Однак, такий «успіх» зовсім не означає подолання наслідків тоталітаризму, оскільки природа цих останніх, переважно й у своїй основі, антропологічна (біологічна), морально-релігійна,

історична. Інакше кажучи, планова економіка й однопартійна система – це не найгірше, що він (тоталітаризм) залишив по собі, а успішно їх трансформувати цілком можливо, причому, впродовж досить нетривалого періоду часу. Наслідки ж тоталітаризму можуть виявитися настільки руйнівними, що жодна найуспішніша реформа в царинах економіки, політики, права небагато змінить в житті народів, які цих руйнацій зазнали.

М. Вебер стверджував, що засади й принципи соціального порядку надкономічні, тобто не можуть зводитись винятково до економіки й винятково нею пояснюватись. Подібно, наслідки тоталітаризму доцільно тлумачити як надсоціальні – духовні, антропологічні, біологічні та історичні за своїми масштабами. І збудувати більш-менш, чи навіть блискуче, функціонуючу ринкову демократію на місці тоталітаризму зовсім недостатньо, адже невідомо як довго проіснує та успішно функціонуватиме ця система і що зроблять із неї латентно діючі тоталітарні залишки – як вони її непомітно трансформують вже після того, коли пост-тоталітарні трансформації вважатимуться завершеними. Тоталітаризм залишив по собі не просто випалену, а й отруєну землю і змусити її знову квітнути буде украй важко, принаймні, не так легко як це видавалось на світанку переходу. Йдеться не просто про перехід через пустелю на чолі із власними пророками-провідниками та згідно зовнішніх «блискучих» зразків різноманітних «диво реформ» (передусім, економічних), а про повернення до неї життя у його духовному, біологічному, соціальному розуміннях.

Тоталітаризм, в контексті подолання наслідків, потребує нових визначень й перевизначень. І цілком природно, що віддаляючись це велике й жахливе явище починає розумітися дедалі глибше. Тут спрацьовує принцип історичної ретроспективи, згідно якому події краще бачаться (концептуально) на відстані, а усвідомлення, чи навіть страх і захоплення, приходять лише згодом. Перебування у подієвому вихорі (наприклад революційному), значною мірою, позбавляє об'єктивності й не дає можливості обрати більш-менш відсторонену точку зору. Сьогодні, прийшов час максимально широких дефініцій та розумінь тоталітаризму, що не

зводяться до планової економіки, однопартійної політики, відсутності громадянського суспільства й всесильної та всеосяжної наддержави. Подібні широкі бачення виробляються й вітчизняним суспільствознавством, породжуючи суто методологічне питання: «наскільки суспільство уражене до своїх основ й структурно деформоване попереднім тоталітарним досвідом, здатне цей досвід зрозуміти?» Очевидно, що й розуміння тоталітаризму посттоталітарними суспільствами буде дещо спотвореним причетністю, зацікавленістю, спадковістю. Водночас, тоталітарний історичний досвід настільки глобально всеосяжний, що сьогодні навряд чи знайдеться суспільство, яке б не зазнало його руйнівних впливів. Нині увесь світ пожинає наслідки тоталітаризму й уся тяжкість цих наслідків зовсім не очевидна.

Серед вітчизняних бачень тоталітаризму привертають увагу ті, що наголошують ширші від політичних та економічних аспекти тоталітарних практик. Зокрема, йдеться про ідеологічно-теократичне розуміння тоталітаризму. Першою і головною рисою цього останнього вважається прагнення за собою тотальної держави й тотальної мобілізації нав'язати суспільству винятково одну ідеологію, цілковито перебудувавши усе це суспільство за цінностями зазначеної ідеології, не залишивши жодного ціннісно-ідеологічного й нормативно-інституційного зразка, що суперечать такій всеосяжній ідеологічній матриці. Подібна абсолютно докорінна реконструкція суспільної реальності тотожна її штучному переродженню – цілковитому демонтажу й подальшій збірці відповідно цінностям якоїсь однієї «єдино істинної» ідеології. В рамках цього бачення, тоталітаризм, насамперед, постає ціннісним монізмом, а його головним опонентом слід вважати плюралізм (ціннісний, стратифікаційний, інституційний та інший). І саме комплексність та розмаїття суспільства позбавляє тоталітарну ідеологію можливості тотального втілення. Таким чином, плюралізм не лише головний опонент тоталітаризму, а й головна й нездоланна перешкода на шляху його здійснення. Соціальний всесвіт занадто складний і розмаїтий, аби бути підпорядкованим якійсь одній ідеології. Протилежні цій ідеології елементи завжди

існуватимуть, перешкоджаючи тотальній реструктуризації суспільства на якихось моністичних ціннісних засадах. Тому й тоталітарний лад ніколи не буде побудованим остаточно, хоча й спроби його побудувати вже принесли неймовірних лих. Цей лад може уявлятися такою собі світською ідеологічною теократією, яка перебуває в стані перманентного становлення і руйнується унаслідок виснаження, воєн, відторгнення [1, с. 329–467; с. 780820].

Складність і розмаїття світу роблять тоталітаризм неможливим, оскільки жодна, хай і найпотужніша, світська ідеологічна теократія (говорять також про «ідеократію») нездатна опанувати об'єктивний плюралізм духовного, соціального, матеріального світів. Тож саме комплексність і розмаїття генерує розвиток та унеможлиблює тотальне домінування. Жодна ідеологія недостатньо «еластична» і жодна, керована нею, теократична держава недостатньо потужна, аби цілковито реструктурувати суспільну реальність за якимось одним ціннісним шаблоном – ця реальність чинить опір будь-яким мега-проектам тотальної світової перебудови. Вона має свою внутрішню об'єктивну «логіку», яка доволі незначною мірою збігається із логікою тоталітарних ідеологій, що на таку об'єктивність лише претендують. Плюралізм є ключовим принципом не лише суспільного розвитку, загалом, а й розвитку соціальних наук, зокрема. Економічна теорія й політична економія вже неодноразово демонстрували свій плюралістичний характер, який, однак, постійно оскаржується різноманітними формами монізму, котрий полягає в пошукові якщо не єдино вірної, то хоча б «гранд» теорії. Доречно наголосити певну структурну й функціональну спорідненість (гомологію й конгеніальність) між сучасною наукою, як дискурсом і практикою, та сучасною ринковою демократією, також як дискурсом і практикою. Вони подібно зорганізовані й подібно функціонують, зокрема, в обох випадках маємо: формулювання гіпотез та релятивізм уявлень; емпіричну й теоретичну верифікацію; методологічний плюралізм.

Сучасна філософія науки й гносеологія активно розробляють проблематику теоретико-методологічного плюралізму. Переду-

сім, увагу привертають бачення видатного філософа П. Фейєрабенда, на думку якого, розмаїття теорій є ключовою передумовою верифікації кожної окремої теоретичної побудови. Він говорить про існування плюралістичної царини «свободи теоретизування», яка формується класами несумісних теорій, що покликані пояснити одні й ті ж групи явищ. П. Фейєрабанд вважав свою теорію пізнання «анархістською», виступаючи проти методологічного примусу й сповідуючи методологічний плюралізм [2, с.158, 160, 170]. Розмаїття теоретико-методологічної сфери сучасної науки формується не лише окремими теоріями, а цілими теоретичними кластерами. Зокрема, відомий гносеолог І. Лакатос говорить про «дослідницькі програми», в рамках і на підставі яких визначаються шляхи дослідження, висувуються й верифікуються (чи фальсифікуються) гіпотези, формулюються окремі теорії та їх емпіричні базиси. На думку цього мислителя, ознакою зрілості науки є співіснування в ній таких «дослідницьких програм» [3, с.78, 79, 83, 150]. Йдеться про виокремлення базових елементів наукового знання, конкуренція й компліментарність яких не просто формує, а навіть оживлює плюралізм теоретико-методологічної сфери. Уявлення про цю сферу може бути розширеним онтологічним чином до концепції окремого «світу ідей», який визначний мислитель К. Поппер поїменував «третім світом», поряд із фізичним та психологічним світами [4, с.154].

Ідеї теоретико-методологічного плюралізму розроблялися й вітчизняними науковцями. В одній із таких розробок йому (плюралізму) надається переважно онтологічний статус. Плюралізм визначається «об'єктивно облаштувальним принципом світу ідей», а уже вдруге – методологічною установкою, теоретичним підходом, ідеологічною вірою. Він є формою організації знань, а не ідеологією, постаючи базовим структурним елементом середовища сучасної людини мислячої, яка не просто мислить згідно плюралізму, а перебуває в ньому [1, с.69, 70]. Йдеться про плюралістичну будівлю сфери знань, що неспинно ускладнюється й урізноманітнюється, збагачуючись новими й новими ідеальними конструктами. Ці останні цілком різноманітні й перебувають

між собою у так само різних формах взаємодії: конкуренції, боротьбі, об'єднанні, доповненні. Тому й світ ідей виглядає таким собі реактором, в якому розпадаються й синтезуються найрізноманітніші теоретичні конструкти.

На думку вітчизняного науковця, плюралізм світу ідей породжує критичне питання його впорядкування. Останнє може відбуватися у різні способи, зокрема, шляхом кристалізації різних типів знань, які зникають і виникають, структуруються і реструктуруються у цьому «морі плюралізму». Так, згаданим автором виокремлюються три типи знань про політику й суспільство (ціннісне, наукове, практичне); три базові традиції суспільствознавства (марксистська, веберівська, дюркгеймівська); три базові суперечності політичної й суспільних наук (причинного й доцільного, статичної й динаміки, об'єктивності й заангажованості); три загальні суспільствознавчі інтерпретаційно-аналітичні форми (раціональне/ірраціональне, індивідуальне/колективне, актор/середовище); чотири типи пізнавальних формацій (архетипи, традиції, формалізми, методи) [1, с.74, 100, 135, 166]. Таким чином, типізація постає засобом організації сфери знань. Причому, очевидним є плюралізм власне принципів цієї типізації.

Економічна наука становить органічну частину суспільствознавства, керуючись основними принципами його функціонування й організації. Серед цих принципів важливу роль відіграє «плюралізм». І саме останньому присвячені теоретико-методологічні роздуми великого економіста В. Леонт'єва. Він розробив «ексклюзивне» розуміння плюралізму, яке придатне, насамперед, для царини прогнозування економічних і суспільних процесів. На думку В. Леонт'єва, різні підходи у рамках окремих соціальних наук і підходи різних соціальних наук (інтердисциплінарність) потрібні аби «виключати можливості». Інакше кажучи, аналітичний плюралізм полягає в переході від одного типу аналізу до іншого з метою виключення якомога більшої кількості сценаріїв можливого перебігу подій. Наприклад, якщо економічна наука виокремлює декілька таких сценаріїв, а методами, скажімо, політології, антропології, психоло-

гії їх кількість вдасться зменшити, то принцип «плюралізму» спрацював, довівши свою продуктивність. Ідеальним, на думку В. Леонт'єва, є такий результат поєднання різних аналітичних підходів, у тому числі й підходів різних суспільних наук, який визначає одну найбільш імовірну можливість розвитку подій. Інакше кажучи, максимальне розмаїття підходів потрібне, аби досягнути мінімального розмаїття результатів [5, с. 29–35].

Власне тлумачення плюралізму розроблене іншим видатним економістом Д. Родріком. У своїх заповідях для економістів він проголошує: «Економічна наука – це набір моделей; цінуйте їх розмаїття», окрім того, заповідаючи ще й таке: «Модель завжди одна з багатьох, а не єдино вірна» [6, с. 249]. На його думку, саме теоретичні моделі роблять економічну науку власне наукою, яка суттєво відрізняється від природознавства й математики, позаяк досліджує суспільство. Це останнє позбавлене «фундаментальних законів», оскільки люди «... здатні діяти й обирати, що їм робити» [6, с.62, 63, 105]. Тож економіка зберігає й підтверджує свій науковий статус тим, що оперує багатьма «простими» моделями, кожна з яких містить у собі істину, хоча сама по собі істиною вважатися не може. Корисними ж ці моделі стають в разі, якщо вони розширюють розуміння того як світ влаштовано, і як зробити його кращим. Мабуть тому, Д. Родрік, на відміну від В. Леонт'єва, наголошує «плюралізм висновків» на противагу «плюралізму методів». Він твердить: «... економічна наука залишає мало можливостей для методологічного плюралізму – набагато менше, ніж для розмаїття рекомендацій економічній політиці» [6, с.234, 235].

Видатний український економіст А. Гальчинський створив розвинену й витончену методологічну систему для економічної науки. Ідеї плюралізму буквально пронизують цю систему. Так, комплексними є уявлення згаданого автора щодо власне економіки, як предмету економічних досліджень. На його думку, чотири основні елементи формують цю предметну галузь: комунікація, рівновага, конвенція, інституція. Власне ж економічні відносини викликаються до життя обмеженою кількістю

певних типів ресурсів та прагненням прибутку [7, с.42, 48]. Таким чином, отримуємо методологічну залежність: «розмаїття предмету – методологічне розмаїття». А. Гальчинський виокремлює й надає опис усіх різноманітності методів економічної науки, роблячи наголос саме на системному, який тлумачиться ним також цілком плюралістично й еволюційно – в його розвитку, ускладненні, розмаїтті форм [7, с.83, 97–107, 122]. Системний метод справді вкрай еластичний і зовсім не суперечить методологічному плюралізму. Продуктивність цього пізнавального засобу була доведена вже неодноразово. Зокрема, йдеться про тлумачення вітчизняними авторами безпекового виміру сучасних міжнародних відносин під кутом зору і на підставі концепції історичних систем цих відносин – системи «балансу сил», системи «біполярності», системи «постбіполярності» (інтеграційної) [8, с. 63–101].

Економічна наука розглядається А. Гальчинським «на зламі епох», в період її кризового оновлення. Плюралізм постає ключовою спонукою й сутнісною ознакою таких перетворень. З погляду А. Гальчинського, йдеться про те, що світ припиняє бути світоглядно уніфікованим; про перехід від системно уніфікованого до індивідуального світосприйняття; про урізноманітнення світоустрою внаслідок «суверенізації світоглядних конструкцій світосприйняття» [7, с.170]. Подібні докорінні зрушення в духовному житті людства призводять, на думку цього відомого автора, до трансформації економіки в метаекономіку – інформаційну, швидкісну, креативну, індивідуалістську економіку знань, соціального капіталу, мережевих зв'язків [7, с.564]. Відповідним чином змінюється, радше оновлюється, економічна наука, в якій провідну роль, на думку А. Гальчинського, починає відігравати методологія складних систем. Головна перевага цієї методологічної формації полягає в її плюралістичному, міждисциплінарному, синтезуючому характерові [7, с.202]. Тож світ зростає в своєму плюралізмові, який проникає не лише до суспільствознавства, загалом, а й кожного окремого методу соціальних наук, зокрема.

Висновки. Руйнівні наслідки тоталітаризму, котрі можуть бути порівняні лише з найбільшими екологічними катастрофами в історії людства, важко досягнути через їх неймовірні обсяги. Тому й епоха посттоталітарної трансформації обіцяє бути досить тривалою. Втрати завдані тоталітаризмом занадто великі, аби бути нейтралізованими інституційними та ідеологічними перебудовами. Компенсувати ці втрати доведеться впродовж тривалого історичного періоду, який займе, можливо, навіть більше часу, ніж відбувався сам тоталітарний експеримент. Жодна найуспішніша реформа не компенсує біологічних втрат і антропологічних деформацій, завданих тоталітаризмом. Вона, радше, один із багатьох чинників такої компенсації.

Складність і розмаїття світу роблять тоталітаризм неможливим, оскільки жодна світська ідеологічна теократія («ідеоократія») нездатна опанувати об'єктивний плюралізм духовного, соціального, матеріального світів. Тож саме комплексність і розмаїття генерують розвиток та унеможливають тоталітарні експерименти. Плюралізм, відповідно, постає головною перешкодою на шляху тоталітаризму, який неминуче розвинеться за умов ціннісного монізму – за умов відсутності альтернативних цінностей та інституцій. Ринкова демократія остаточно вкорінюється та долає наслідки тоталітаризму винятково у плюралістичному середовищі, як плюралістична ринкова демократія. Без плюралізму, ринкові й демократичні системи завжди перебуватимуть перед загрозою виродження й переродження.

Плюралізм є ключовим принципом не лише суспільного розвитку, а й принципом розвитку соціальних наук. Існує структурна й функціональна спорідненість (гомологія й конгеніальність) між сучасною наукою, як дискурсом і практикою, та сучасною ринковою демократією, як дискурсом і практикою. Економічна теорія й політична економія вже неодноразово демонстрували свій плюралістичний характер, який, однак, постійно оскаржується різноманітними формами монізму. Цей останній полягає в пошукові якщо не єдино вірної, то принаймні гранд-теорії і може вважатися проявом тоталітарності в науковій практиці. Плюралізм

сам плюралістичний і може набувати різних форм: науково-світоглядного плюралізму, теоретико-методологічного плюралізму, плюралізму добору й верифікації, плюралізму результатів і рекомендацій.

Література

1. Кононенко С. Форми політологічного розуміння міжнародних відносин: монографія / С. Кононенко ; НАН України, Ін-т всесвітньої історії. – К., 2012. – 899 с.
2. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд; пер. с англ. и нем. А. Л. Никифорова. – М. : Прогресс, 1986. – 542 с.
3. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ : [пер. с англ.] / И. Лакатос ; [пер. с англ. с примеч. и предисл. В. Поруса]. – М. : Медиум, 1995. – 236 с.
4. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход / К. Р. Поппер ; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М. : Эдиториал УРСС, 2002 – 381 с.
5. Леонтьев В. Экономические эссе. Теория, исследования, факты и политика / В. Леонтьев; Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
6. Родрик Д. Экономика решает: сила и слабость «мрачной науки» / Д. Родрик ; пер. с англ. Е. Головяницыной. – М. : Изд.-во Института Гайдара, 2016. – 256 с.
7. Гальчинський А. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій / А. С. Гальчинський. – К. : «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.

8. Власюк О. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – К. : НІСД, 2017. – 304 с.

References

1. Kononenko, S. (2012). *Formy politolohichnoho rozuminnya misznarodnih vidnosyn.* Kyiv: NAN Ukrainy, In-t vsesvitnoi istorii.
2. Feyerabend, P. (1986). *Izbrannyye trudyy po metodologii nauki.* Moskva: Progress.
3. Lakatos, I. (1995). *Falsifikatsiya i metodologiya nauchno-issledovatel'skikh programm.* Moskva: Medium.
4. Popper, K. (2002). *Obyektivnoye znaniye. Evolyutsionnyy podkhod.* Moskva: Editorial URSS.
5. Leontyev, V. (1990) *Ekonomicheskiye esse. Teoriya, issledovaniya, fakty i politika.* Moskva: Politizdat.
6. Rodrik, D. (2016). *Ekonomika reshayet: sila i slabost «mrachnoy nauki».* Moskva: Izd.-vo Instituta Gaydara.
7. Halchinskyy, A. (2010). *Ekonomichna metodologiya. Logika onovlennia: Kurs Lektsiy.* Kyiv: ADEF-Ukraina.
8. Vlasyuk, O. S., & Kononenko, S. V. (2017). *Kremlivska ahresiya protiv Ukrainy : rozdumy v kontexti viyny.* Kyiv : NISD.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПЛЮРАЛИЗМ И ТОТАЛИТАРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

И. Ю. Гузенко, к. э. н., доцент, НТУ «Днепровская политехника»

Статья посвящена теоретико-методологическому строению экономической науки с точки зрения исследования процессов посттоталитарной трансформации и влияния тоталитарных остатков на упомянутое строение. Теоретико-методологический монизм трактуется как одно из проявлений тоталитарности в обществоведении. В то же время, теоретико-методологический плюрализм определен главным оппонентом тоталитаризма в общественной науке и главным методом преодоления его остатков в научной сфере.

Установлена прямая взаимосвязь между комплексностью и разнообразием «предмета» и этими же свойствами «метода»: плюрализм предметной области предусматривает подобный плюрализм теоретико-методологической области. Поэтому экономические исследования неизбежно разнообразны как в своей предметной сфере, так и в своем теоретико-методологическом базисе. Прежде всего, речь идет об исследовании таких сложных и разнообразных процессов, как процессы трансформационные и глобализационные. Одним из проявлений указанного плюрализма экономических исследований может считаться их возрастающее обращение к интердисциплинарности.

Определен плюралистический характер не только теоретико-методологической сферы экономической науки, но и всего обществоведения. Посредством компаративного анализа и с точки зрения познавательных потребностей экономической науки в области исследования процессов посттоталитарной трансформации, рассмотрены определения «методологии» и толкования принципа «методологического плюрализма».

Подчеркнут непродуктивный, а также искажающий, характер монистических познавательных и методологических схем, как и их связь с тоталитарными практиками. Монопольного права на истину не имеет ни одна, в частности экономическая, теория, поскольку научное творчество несовместимо с любым монополизмом, да и научная истина, собственно говоря, является конструктом вполне относительным. Вот потому наука, преимущественно общественная, своей формой организации и принципами функционирования, гораздо ближе рынку и демократии, существенно противоречит тоталитаризму. Прежде всего, речь идет о конкуренции и комбинировании теорий в условиях теоретико-методологического плюрализма.

Доказан плюралистический характер не только теоретико-методологической сферы экономической науки, но и отдельных ее методов, что было продемонстрировано на примере системного метода. Определены четыре базовые формы плюрализма.

Ключевые слова: экономическая наука, предмет и метод, теоретико-методологический плюрализм, тоталитаризм, посттоталитарная трансформация, экономические исследования.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PLURALISM AND TOTALITARIAN LEGACY IN ECONOMIC RESEARCH

I. Yu. Huzenko, Ph. D (Econ.), Ass. Professor, Dnipro University of Technology

The article deals with theoretical and methodological edifice of economic science from the perspective of the processes of post totalitarian transformation and impact of totalitarian remnants upon mentioned edifice. Theoretical and methodological monism is treated to be a manifestation of totalitarianism in social sciences. While theoretical and methodological pluralism is proved to be the main opponent of totalitarianism in the field of these sciences and the main tool of totalitarian remnants eradication in the same field.

There is a direct correlation between the complexity and diversity of the «subject» and the complexity and diversity of the «method»: pluralism of the subject sphere implies the same pluralism of the theoretical and methodological realm. So study of economy is necessarily pluralistic both in its subject sphere and in its theoretical and methodological basis. First of all, this pluralism is evident in case of study of transformational and globalization processes. Among the manifestations of this pluralism of economic studies interdisciplinarity can be found.

The pluralistic nature not only of theoretical and methodological sphere of economic science but also of the whole social sciences is defined. The definitions of «methodology» and the interpretations of «methodological pluralism» are considered in a comparative way and from the perspective of the cognitive needs of economic science in the field of post totalitarian research.

The unproductive and distortive nature of monistic methodological schemes as well as their affiliation with totalitarian practices are emphasized. Any theory, including economic one, has not an exclusive right to truth. Scientific creativity is incompatible with any monopoly while scientific truth by itself is a quite relative construct. That's why science, particularly social one, by its structure and functioning, is much closer to market and democracy, contradicting to totalitarianism. First of all, it is illustrated by competition and combination of theories under the conditions of theoretical and methodological pluralism.

The pluralistic nature not only of the whole theoretical and methodological edifice of economic science, but also of some of its methods was demonstrated by the example of the systems method. Four main forms of pluralism are defined.

Keywords: economic science, subject and method, theoretical and methodological pluralism, totalitarianism, post totalitarian transformation, economic research.

Надійшла до редакції 14.03 19 р.